

Mužik J. a kol.: Věda a ideologie

Praha, Svoboda 1975

Potvrzení historické zkušenosti, že rozhodujícím činitelem dalšího vývoje ve světě je dnes socialismus, nás nesmí ani na chvíli přivést k sebeuspokojení a ideovému odzbrojení. I nadále trvá rozdělení světa na dvě světové soustavy a boj mezi nimi určuje obsah současné epochy. Ideologické střetnutí mezi světem socialismu a světem kapitalismu nebylo dosud nikdy tak tvrdé jako dnes a náš odpůrce dosud nikdy nevnakládal na toto střetnutí tak obrovské síly a tak vynalézavé prostředky. Zostření světového třídního boje v ideologické oblasti je důsledkem zesílení konfrontace sil kapitalismu a socialismu na světovém poli, důsledkem nevidaného všestranného útoku všech revolučních a pokrokových sil současnosti na pozice imperialismu.

Soudobá buržoazní ideologie a propaganda, namířená proti socialismu a všem demokratickým silám, je svým rozmachem i svými cíli odrůdou imperialistické expanze, která je zejména v posledních letech zvlášť aktivní. Je to možno pozorovat i v souvislosti s útokem buržoazní ideologie a propagandy na výsledky helsinské konference, jejíž principy představují další stupeň k uvolňování mezinárodního napětí. Dezinformace, pomluvy, falzifikace, demagogie, klamání, zastrasování a rozšiřování lživých pověstí jsou vhodné nástroje soudobé buržoazní propagandy. I tzv. teorie „ideologického příměří“, která je rozpracována zvláště v knize amerického profesora Rapoporty *Strategie a svědomí* má jediný cíl: vyvolat falešnou představu o údajné ideologické toleranci imperialismu a o jeho mírumilovných snahách. Skutečnost je však taková, že imperialistické státy zesilují ideologický boj proti socialismu, pokroku a demokracii.

Je logické, že v období, kdy se zostřuje ideologická forma třídního boje, roste čím dále tím více i význam a úloha marxisticko-leninských idejí, které vyjadřují životní zájmy dělnické třídy a všech pokrokových sil usilujících o mír, sociální spravedlnost, svobodu a pokrok. V tom je tajemství těchto idejí, ale v tom je současně i jejich síla, která mobilizuje a sjednocuje masy v boji za výstavbu socialismu a proti politice imperialismu.

Když Lenin analyzoval formy třídního boje mezi socialismem a kapitalismem, zdůraznil, že kapitalismus „neumírá rázem a brání se tím zběsileji, čím blíže má k smrti...“¹ Aktu-

álnost Leninovy myšlenky je zřejmá. Praxe ji plně potvrdila. Dnešní antimarxisté využívají absurdní teze o dezideologizaci soudobé společnosti a tváří se, jako by se stavěli proti ideologii vůbec. Avšak ve skutečnosti veškeré jejich úsilí směřuje proti marxisticko-leninské ideologii. Dezideologizace tedy neznamená ideologické odzbrojení buržoazie, ale spíše její ideologické přezbrojení v zájmu rafinovanější kritiky marxismu-leninismu. V. I. Lenin upozorňoval, že umírající imperialismus bude ochoten převzít z komunistického hnutí vše, co je přijatelné pro liberální buržoazii, včetně boje za reformy, obecného uznání socialistických ideálů i třídního boje, ale bez proletariátu, a odhodit „pouze“ živou duši marxismu a jeho revolučnost. Tato tendence se v současné době — jak poznamenává V. I. Puškarev — plně uplatňuje v buržoazní ideologii.

Rozebíráme-li leninský odkaz v oblasti třídního boje, docházíme k závěru, který můžeme formulovat přibližně takto: *Za prvé:* Úkoly a směry dnešního ideologického boje je nutno určovat na základě konkrétní analýzy konkrétní situace. *Za druhé:* Pod abstraktně hlásanými hesly svobody, demokracie, humanity a tzv. liberalizace se vždy seskupují všichni nepřátelé socialismu a přívrženci buržoazního řádu. *Za třetí:* Pro boj se zkušeným nepřítelem je nezbytné všestranně vyzbrojit ideologickou a společenskovo vědní frontu nejpokrokovějším učením, které vypracovali klasikové marxismu-leninismu. Bez této výzbroje nelze úspěšně vést boj proti soudobé buržoazní, revizionistické a oportunistické ideologii. Organickou součástí rozvoje marxismu-leninismu tedy představuje nesmiřitelná kritika této ideologie.

Zásluha marxismu-leninismu spočívá v tom, že vytvořil základ pro rozsáhlou analýzu zájmů tříd, umožňující relativně přesně určit i pravdivost té které ideologie. Pravdivá a vědecká je ta ideologie, která vyjadřuje zájmy třídy vedoucí zápas za revoluční přeměnu světa na socialistických principech, určených marxismem-leninismem. „Pokud subjektivní zájem třídy je v jednotě s objektivními zákony společenského vývoje, pokud je třída objektivně pokrokovou, potom odraz společenské skutečnosti ve vědomí takové třídy je relativně pravdivý. Je-li subjektivní zájem třídy v rozporu s působením zákonů společnosti, pak její ideologie je v podstatě falešným vědomím.“²

Pro pochopení soudobého ideologického boje má nesporně kardinální význam klíčová otáz-

¹ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 27. Praha 1955, s. 411.

² Ruml, V.: *O revizionistických koncepcích vztahu vědy a ideologie*. Příloha k Tvorbě, č. 37—38/1972.

ka, již je vztah vědy a ideologie. Je klíčová proto, že na jejím zvládnutí závisí i naše celková teoretická výbava pro boj proti buržoazním interpretacím této problematiky. Otázka vztahu vědy a ideologie není jen otázkou teoretickou, ale má i své prakticko-politické určení.

V této souvislosti můžeme pozitivně ocenit ediční čin nakladatelství Svoboda, které v r. 1975 vydalo sborník prací Josefa Mužíka a kolektivu *Věda a ideologie*. Sborník obsahuje celkem třináct statí, které napsali naši přední pracovníci v oblasti společenských věd, zvláště v oblasti filozofie, vědeckého komunismu a sociologie, politické ekonomie, historiografie KSC a pedagogiky. Všechny statí jsou koncipované tak, že přinášejí mnoho cenného zejména z hlediska teoreticko-metodologického. Na tomto teoreticko-metodologickém pozadí rozebírají autoři statí nejen podstatu aktuálnosti idejí klasiků marxismu-leninismu pro výzkum soudobé rozvinuté socialistické společnosti, ale erudovaně a zasvěceně odhalují zdroje a funkce soudobé buržoazní ideologie a revizionismu. Téměř všechny základní myšlenky vztahující se k dialektice vědy a ideologie jsou působivé právě proto, že jsou vědecky a teoreticky fundovány a dostatečně podloženy důkazy ze zobecněné praxe posledních let.

Sborník je nesporně velkým přínosem nejen z hlediska teoreticko-metodologického, ale i jako dokument aktuálnosti našeho zápasu za socialistickou skutečnost, v níž rozhodující úlohu má komunistická strana jako nejpovolnější subjekt společenského poznání a proměn znamenajících dynamický pohyb socialismu. „Rozhodující význam pro rozvoj ideologické práce má především skutečnost, že se obnovila vedoucí úloha strany a řídicí funkce ústředního výboru, který se stal hlavním centrem, odkud je ideologická činnost řízena a usměrňována se zřetelem ke každodenním i perspektivním potřebám“.³

Není náhodné, že autoři statí jsou převážně z vědecko-pedagogických pracovišť, která jsou přímo řízena ÚV KSC, jako je Vysoká politická škola ÚV KSC a Ústav marxismu-leninismu ÚV KSC. Statí sborníku byly diskutovány na celostátním teoretickém semináři, organizovaném z iniciativy ÚML ÚV KSC v první polovině roku 1973. Již fakt, že sborník prací byl posouzen širokým kolektivem vědeckých a teoretických pracovníků i z jiných významných společenskovědních pracovišť, je důkazem seriózního přístupu k tak závažné problematice, jako je vztah vědy a ideologie, i projevem cílevědomého sepětí společenskovědní fronty s potřebami teoreticko-poznávací činnosti komunistické strany. Tento poslední aspekt je zvlášť důležitý, neboť přesvědčivě dokazuje, jak naše strana docenňuje význam teorie a zapojení teoretické fronty do řešení stěžejních otázek. Autoři statí ukazují, že síla marxismu-leninismu není pouze

v jeho shrnování a objasňování dosavadních poznatků o vývoji společnosti, ale v metodologii, v přístupu ke skutečnosti, v pravdivém poznání této skutečnosti a v odhalení podstaty všech projevů soudobé buržoazní a revizionistické koncepce, hlásající teze o deideologizaci vědy. Autoři statí tuto tezi argumentovaně objasňují a dokazují, že bojovníci za osvobození vědy z ideologie upadají do sféry falešného vědomí iluzí. Řečeno slovy B. Engelse, tito bojovníci jsou ve skutečnosti v područí „nejhorších filozofií“.⁴

Základní osou všech statí sborníku je postulat — čím více jsou zájmy vědce a intelektuála spjatý se zájmem strany, tím životnější a pravdivější jsou výsledky jeho teoretické a vědecké práce.

Z filozofického hlediska řeší problematiku vztahu vědy a ideologie V. Ruml, L. Hrzal, J. Netopilík, J. Pecan, M. Maršík a J. Mužík.

V. Ruml ve statí nazvané *Ideologie a věda* nastoluje široké spektrum problémů a současně ukazuje, proč je vzájemný vztah vědy a ideologie jednou z klíčových otázek rozvoje poznání, na jejímž řešení závisí pravdivé odhalení objektivních a subjektivních momentů v poznávací činnosti člověka. Z pozic marxismu-leninismu provádí zasvěcenou kritiku soudobé buržoazní teorie a ideologie opírající se o koncepcí Mannheimu a Parsonse. Pro tyto koncepce je typické elitářské pojetí vztahu vědy a ideologie s akcentem popírání její třídní společenské podmíněnosti. V. Ruml v této souvislosti zdůrazňuje, že popírání ideologického momentu vývoje teorie společnosti a požadavky deideologizování jsou v rozporu s objektivními určeními poznávacího procesu. Taková gnoseologická iluze otevírá možnost reakční reideologizace vědomí společnosti a je sama specifickou formou falešného vědomí o povaze poznávání (s. 12). Pravdivé řešení vztahu vědy a ideologie může být nalezeno jen tehdy, když badatel stojí na pozicích dělnické třídy a komunistické strany, která jako specifický subjekt dějinného procesu uskutěčňuje relativně nejúplnější funkci poznání. Z objektivního postavení dělnické třídy a její historické role vyplývá, že její ideologie je vědecká.

V. Ruml se dále důsledně zabývá kritikou revizionismu, jehož charakteristickým znakem je metafyzické oddělování vědy a ideologie a popírání charakteru marxisticko-leninské teorie jako vědecké ideologie revoluční dělnické třídy. Teoreticky i metodologicky je revizionismus spjat s koncepcí Bernsteina. Při analýze revizionismu V. Ruml ukazuje, jak tento jev souvisí s pohyby v buržoazní filozofii. Jestliže před první světovou válkou byl revizionismus filozoficky spjat s novokantovstvím a machismem, potom po druhé světové válce se filozoficky opírá o novohegelianství. Hegelovský revizionismus je metodologicky vhodnější pro reakční romantickou kritiku reálné-

³ Zasedání ÚV KSC ve dnech 26.—27. 10. 1972.

⁴ Marx, K.—Engels, B.: *Spisy*, sv. 20. Praha 1966, s. 488.

ho socialismu než novokantovství či machismus.

Z novodobých dějin je známo, že revizionismus přímo nebo zprostředkovaně vždy ústí do nebezpečné politiky. Nejen příklad Bernsteina, ale i Lukáče a dalších to potvrzují.

Je známo, že G. Lukács měl poměrně velký podíl na formování novohegelianského revizionismu. Není proto náhodné, že právě on se stal i pro některé naše filozofy novou autoritou. G. Lukács, jehož V. I. Lenin již v roce 1920 kritizoval za krajní levičáctví, se v době kontrarevoluce v Maďarsku v roce 1956 stal rázem praporečnickem tzv. liberalizace. Ve chvíli, kdy pod zvěřským mučením kontrarevolucionářů umírali maďarští komunisté a buržoazní propaganda ohlašovala pád Maďarské lidové republiky, Lukács tuto skutečnost označoval za demokracii, v níž se může plně „projevit tradice maďarství se všesvětovým rozměrem“.⁵

Z analýzy vztahu vědy a ideologie je zřejmé, že jde o problém, který je závažný nejen teoreticky, ale i prakticky. V. Ruml ve své stati dokazuje, že věda a ideologie byly vždy principiálně jednotné, zejména tehdy, když se rozhodovalo o společenském progresu. Tento názor zní aktuálně nejen pro dnešek, ale i pro naše příští dny a problémy, které se bez teoreticko-metodologické výzbroje vědecké fronty nedají úspěšně řešit. Na tento požadavek již upozornily i závěry XIV. sjezdu KSČ a XV. sjezd je dále zvýznamní.

L. Hrzal ve stati *Diskuse o vztahu vědy a ideologie* erudovaně cílí ostří své kritiky na revizionismus šířící se u nás v druhé polovině padesátých let a v šedesátých letech. Jestliže v období 1956–1959 se v našich zemích zaktivizovala a rozvinula revizionistická tendence pod pláštěm boje proti dogmatismu a stalinismu, pak v šedesátých letech již revizionismus otevřeně přešel do útoku na pozice marxismu-leninismu a vedoucí úlohu KSČ. Bylo to možné proto, že revizionismus v druhé polovině padesátých let nebyl důsledně odhalen a poražen. V tom byl právě základ jeho pozdějšího rozvinutí. L. Hrzal přesvědčivě dokazuje, že „reformátorům“ marxismu nikdy nešlo o boj proti dogmatismu, ale o pokus revidovat marxismus-leninismus. Přívrženci deideologizace vědy se v teorii i v praxi politického boje projevíli jako stoupenci buržoazní ideologie. „Během nedlouhé doby se jasně ukázalo, že jejich boj proti marxisticko-leninské ideologii, jejich antiideologie byly ideologií revizionismu, sloužily a slouží buržoazii; jejich boj za čistou vědu, jejich apolitičnost byly tím nejhrubším politikařením“ (s. 45). Hrzalova kritika revizionismu se opírá o bohatý dokumentační materiál, který dodává celé stati velikou působivost a přesvědčivost. Jeho analýza vyúsťuje v důležité závěry, které v jiné rovině obecnosti zdůraznilo i plénum ÚV KSČ v říjnu 1972.

Za prvé, každé zanedbání nebo podcenění teoretické práce je pro stranu jako subjekt společenského poznání vždy škodlivé. Strana tím ztrácí schopnost tvořivě uplatňovat marxismus-leninismus, poznávat reálné procesy konkrétní skutečnosti, zobecňovat zkušenosti mas, postihovat objektivní tendence vývoje a koncipovat reálný program výstavby a pohybu socialistické společnosti.

Za druhé, podcenění teoretické práce vytváří vhodnou základnu pro postupné pronikání buržoazní a revizionistické ideologie, která v konečných důsledcích oslabuje ofenzivnost naší socialistické ideologie. Bez rozvoje teoretické práce nelze postihnout nejen diskontinuitu starého, přežitého, ale ani kontinuitu našeho revolučního zápasu, jemuž dávají revoluční tradice a socialistické perspektivy optimistické a skutečně humanistické zaměření, jak ho koncipoval V. I. Lenin.

Za třetí, v zápasu za nového socialistického člověka je a zůstává boj proti buržoazní ideologii a revizionismu jedním z neaktuálnějších úkolů celé vědecké a teoretické fronty. Dnes, kdy ideologové buržoazie koncipují své programy na tzv. principech ideologického příměří, je formování socialistického člověka na zásadách marxisticko-leninského světového názoru a proletářského internacionalismu s vřelým vztahem ke straně dělnické třídy nezbytným předpokladem jeho angažovanosti za věc socialismu.

Pro Hrzalovu statí je charakteristická nejen vysoká teoreticko-metodologická hodnota, ale i principiální stranicnost. Autor právě zde dokázal, že stranicnost je nejdůležitějším předpokladem skutečné vědecké analýzy.

Na tyto myšlenky navazuje i statí J. Netopilíka, nazvaná *Leninské principy kritiky buržoazní ideologie*. Jsou v ní aktualizovány a dále rozvíjeny leninské principy kritiky buržoazní filozofie, jež jsou obsaženy v díle V. I. Lenina *Materialismus a empiriokriticismus* a v jeho dalších pracích, jako jsou *Filozofické sešity*, *O významu bojového materialismu*, i v dokumentech z porad komunistických a dělnických stran a plenárních zasedání ÚV KSČ.

Netopilíkova statí je důkazem účinnosti Leninovy metody boje proti buržoazní ideologii. Na bohatém faktickém materiálu v ní autor ukazuje, že dnešní buržoazní ideologové pod vlivem reálné existujícího socialismu vystupují zpravidla již jako stoupenci socialismu i jako pravdiví interpreti marxismu. Přitom se pokoušejí socialismus rozředit pomocí různých antileninských „modelů socialismu“ a zpochybnit jeho vymoženosti. Různé teorie o „lidském socialismu“, „tržním socialismu“ atd. jsou zaměřeny na to, aby popřely marxismus-leninismus jako obecně platnou teorii revolučního dělnického hnutí (s. 47). Pro buržoazní ideology je příznačné, že se ohánějí tvrzením o „konci ideologie“, o „postideolo-

⁵ Stoll, L.: *Umění a ideologický boj*. Praha 1972, s. 192.

gické společnosti“, „věcnou racionalitou“ atd., ale ve skutečnosti jsou jejich východiska skrz naskrz prosáklá antikomunismem, tj. tou nejhorší ideologií, jaká se mohla v buržoazní společnosti zrodit. Není právě tato skutečnost svědectvím jejich stranickosti? Dietzgen měl pravdu, když na adresu profesorů buržoazní filozofie řekl, že jsou „diplomovanými lokaji tmářství“. Pro dnešní antikomunisty to platí dvojnásob. V Netopilíkové stati je sympatické, že ukazuje i na jisté rozdíly mezi antimarxisty a nemarxisty. „Nelze do tábora antimarxistů a antikomunistů zahrnovat ty, kteří ve všem nesouhlasí s marxismem nebo mají k němu i jisté kritické výhrady. Princip marxismu znamená důslednou obhajobu marxismu-leninismu, ale neznámená sektářství. Ideologický boj je zároveň bojem za získávání spojenců, bojem za vytváření a sjednocování jednotné antiimperialistické fronty“ (s. 64). Právě zde je názorně vidět, jak citlivě a přitom hluboce autor chápe myšlenky V. I. Lenina, který vedl nesmířitelný boj proti nepřátelům socialismu, ale současně uměl získávat ty, kteří ještě nepřijali marxismus za svůj vědecký názor.

J. Pecan nazval svou statí *K existenciálnímu pojetí vztahů vědy a filozofie*. Projevil se v ní jako vyzrálý autor, který si důsledně osvojil metodologii marxismu-leninismu. Jeho obsáhla analýza kořenů iracionalistické existenciální filozofie vyúsťuje v odhalení podstaty a funkce této filozofie, kterou proti marxismu-leninismu využívají všichni jeho nepřátelé.

Existencialismus není jen iracionální směr soudobé buržoazní filozofie, ale i reakční ideologie, která dosáhla nejvyššího rozšíření po první a zvláště po druhé světové válce. Je to filozofie, která není s to odpovědět na základní problémy soudobého světa a člověka. Je únikem z analýzy reálných procesů do světa iracionalismu. Není náhodné, že centrální kategorie této filozofie jsou smrt, duch, víra, strach, úzkost, zoufalství, tj. kategorie vztahující se k subjektivismu a individualismu.

J. Pecan podrobil kritice především dílo dánského existenciálního filozofa S. Kierkegaarda a západoněmeckého filozofa M. Heideggera. V závěru stati autor správně zdůrazňuje, že pro existenciální filozofii je věda o společnosti nepřijatelná, neboť realizace vědeckého poznání nemilosrdně ničí samu „základnu“, z níž existencialismus vyrůstá a v níž vegetuje.

Cenným příspěvkem k řešení vztahu vědy a ideologie je i stať M. Maršika, nazvaná *Podstata a vznik Marxova pojmu ideologie. Základní tendence buržoazní ideologie*. Autor v ní podává dostatek věcných důkazů o tom, jak buržoazní ideologové a revizionisté nepravdivě, jednostranně a primitivně interpretují pojem ideologie z děl klasiků marxismu-leninismu. Záměrně zamlčují fakt, že Marx a Engels obsah pojmu ideologie jako falešného vědomí vztahovali výlučně na buržoazní buržoazie. Autor všechny tyto problémy ilustruje na konkrétně historickém pohybu. Jeho

analýza ústí do vyargumentovaného závěru, že skutečné vědeckou ideologií může být jen ideologie, která pravdivě odráží pohyb tříd a zájmy dělnické třídy.

Stať J. Mužika, nazvaná *Některé ideologické a metodologické otázky subjektivního a objektivního v historiografii strany*, ukazuje, že byla napsána zkušeným a fundovaným filozofem. Dialektika subjektivních a objektivních faktorů je zde řešena z pozic konkrétně historického přístupu. Jen v takovém kontextu mohl J. Mužik přesvědčivě zvýraznit úlohu subjektivního faktoru při regulaci nejen historických, ale i dobových sociálně ekonomických přeměn.

Subjekt — píše J. Mužik — je vzhledem ke svým zájmům a ke svému poslání nucen reagovat na každou změnu objektivního prostředí a musí proto každou tuto změnu sledovat a rozšiřovat. Ve vývoji společnosti, ve které strana žije a působí, je aktuálně vždy více vývojových možností. Tyto možnosti musí být neustále průběžně analyzovány a hodnoceny. Musí být hledána a objevována nejvýhodnější z nich a musí být vykonána nezbytná opatření, aby tato příležitost nebyla promarněna. Přitom se tato činnost neustále neuskutečňuje v idylických poměrech všeobecného souladu a harmonie, nýbrž v podmínkách třídního boje, a realizace stanovených cílů naráží trvale na odpor třídního nepřítele (s. 167). Autor na bohatém historiografickém materiálu dokazuje, že jediným subjektem poznání může být jen dělnická třída a její předvoj — komunistická strana. Buržoazní a revizionistické teorie, podle nichž může být subjektem poznání společnosti inteligence, jsou nevědecké a dějinná zkušenost je vyvrací. Filozofickým východiskem těchto revizionistických tezí je plochý empirismus, jehož charakteristickým rysem je neschopnost odlišit obecné a jedinečné tím, že se popírá existence obecného.

Stať J. Mužika přináší mnoho nových poznětí pro rozvoj poznávací činnosti strany na různých úrovních řízení. Poznávací činnost strany je nezastupitelná. Subjektem společenského poznání nemůže být jednotlivý vědecký pracovník nebo vědecká instituce. Jejich prostřednictvím se pouze projevuje a konkretizuje skutečný subjekt společenského procesu poznání, komunistická strana. Čím více se vědci a teoretičtí pracovníci a vědecké instituce podírají tomuto subjektu poznání, tím širší je tvůrčí pole pro jejich vědeckou práci.

Sborník prací uzavírá stať V. Grulichy, nazvaná *O leninském principu stranickosti a hodnocení v pedagogické vědě*. Zdůrazňuje, že z hlediska marxismu-leninismu je poznávací a hodnotící aspekt vědy v dialektické jednotě. Hodnotící aspekt lidského poznání vyjadřuje skutečnost, že každý jeho akt je stimulován potřebami praxe, že praxe je jeho základem a cílem, že poznání samo není nic jiného než jeden z praktických přístupů člověka k světu (s. 321). Souběžně s analýzou této vazby kritizuje autor buržoazní koncepci v pedago-

gice, pro něž je charakteristická snaha oddělovat poznávací aspekt od hodnotícího.

Velmi cenným příspěvkem jsou stati F. Olivy a P. D. Nikoliče, které akcentují problematiku vztahu vědy a ideologie v rovině politické ekonomie.

F. Oliva ve své stati *Politická ekonomie jako věda* věnuje pozornost místu a funkci politické ekonomie v systému věd. Přínosem jeho přístupu je, že ukazuje, v čem se politická ekonomie jako společenská věda odlišuje od přírodních věd a v čem se s nimi ztotožňuje. Autor věnuje poměrně velkou pozornost i objasnění některých základních kategorií politické ekonomie, zejména kategorie výrobních vztahů a vlastnictví. Zvýrazňuje ideologické aspekty nejen v rovině vztahu politické ekonomie k úsekovým ekonomikám a k hospodářské praxi, ale zejména v rovině kritiky buržoazních koncepcí a revizionismu v ekonomické teorii.

Hodnota Nikoličovy stati *O některých metodologických a ideologických aspektech politické ekonomie* spočívá v tom, že odkrývá celý komplex metodologických problémů. Bez jejich ujasnění není možný tvůrčí rozvoj ekonomického myšlení ani přesvědčivá kritika buržoazních a revizionistických ekonomických teorií. Třídnost a stranickost jsou zde zvýrazněny jako nejdůležitější metodologické principy politické ekonomie. P. D. Nikolič může erudovaně analyzovat téměř všechny základní kategorie politické ekonomie právě proto, že vychází z bohatého odkazu klasiků marxismu-leninismu. Teoreticko-metodologická čistota je charakteristickým znakem marxisticko-leninské analýzy skutečnosti a východiskem pro koncepci rozvoje politické ekonomie z hlediska potřeb praxe. Ideologický moment plní integrační funkci v celém přístupu k řešení problematice.

Při koncipování politické ekonomie zkoumající zákonitosti dějinného poslání dělnické třídy a její avantgardy, komunistické strany, vychází autor z faktu, že tato disciplína tvoří integrální součást marxismu-leninismu. Hlavním předpokladem myšlenkové návaznosti a vzájemné logické podmíněnosti jednotlivých součástí marxismu-leninismu, tj. hlavním předpokladem jeho vývoje jako integrální teorie, je přesné vymezení a odlišení předmětu zkoumání jednotlivých součástí. Toto vymezení a odlišení má svou zvláštnost v tom, že nejde jen o teoretické a metodologické, nýbrž současné i o ideologické vymezení.

Bez utváření ideologicky čistých (a to znamená teoreticky pravdivých) názorů na ekonomické dění nelze totiž zabezpečit základní politický předpoklad, který rozhoduje o úspěchu či neúspěchu každé ekonomické činnosti: pochopení objektivního základu ekonomických programů a konkrétní ekonomické politiky širokými vrstvami obyvatelstva (s. 92).

Otázkou vztahu vědy a ideologie se v kontextu vědeckého komunismu a sociologie zabývají stati R. Rohana, L. Zábrahové, A. Fleka a K. Rychtařka.

R. Rohan již v úvodu své stati *Politika a ideologie* vychází z Marxova postulátu, že nelze pochopit ani politiku, ani ideologii, nepředchází-li analýze konkrétní znalost ekonomického řádu a z něho vyplývajícího třídního seskupení, souhrnu protikladných, prolínajících se a skládajících se třídních sociálních zájmů (s. 143). Na tomto základě pak autor přesvědčivě ukazuje, proč musí buržoazní koncepce popírat třídní obsah vztahu politiky a ideologie a proč naopak marxisticko-leninská koncepce třídní obsah tohoto vztahu akcentuje.

R. Rohan podává zasvěcenou kritiku všech hlavních současných buržoazních koncepcí vztahů politiky a ideologie. Dokazuje, že ideologie v buržoazních koncepcích vystupuje jako manipulační nástroj politických cílů, jako nástroj „politických elit“ k získávání podpory mas. Při analýze vztahu politiky a ideologie z hlediska marxisticko-leninského pojetí zdůrazňuje moment, že socialistická ideologie jako ideologie vědecká nehraje roli mocenského faktoru, ale nástroje poznání společenské reality dělnickou třídou a ostatními vrstvami pracujících, prostředku pro pochopení socialistické politiky. Komplexnost marxisticko-leninského přístupu bere v úvahu i organizující funkci ideologie, která je uskutečnitelná jen za předpokladu praktické organizátorské role strany. Autor si všímá nejen jednoty tohoto mnohorozměrného vztahu, ale funkčně koncipuje i determinanty rozdílů. Uvádí, že ideologické a světónázorové rozdíly ustupují v politickém boji do pozadí tam, kde se řeší třídní konflikty. „Levičácké“ doktrinářství se stává škodlivým v každé situaci, kdy rozděluje reálné politické spojení dělnické třídy. To pak pravicovému oportunismu umožňuje vztyčit vlajku abstraktních „demokratických a lidských“ práv a svobod. Při interpretaci vztahu politiky a ideologie v konkrétní situaci využívá R. Rohan bohatě Leninův odkaz z díla *Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu*.

L. Zábrahová rozebírá ve stati *K ideologicko-teoretickým aspektům výzkumu třídní sociální struktury* závažnou aktuální problematiku. Tvořivé uplatnění marxisticko-leninské metodologie umožňuje autorce provést věcnou kritiku deformací, k nimž v minulých letech došlo v této oblasti a ukázat dynamiku a složitost pohybu třídní struktury socialistické společnosti. Kritiku buržoazních stratifikačních koncepcí dokládá konkrétním materiálem. Zdůrazňuje nutnost výzkumu sociální struktury a jejích přeměn pro plánovité ovlivňování jejího vývoje a překonávání rozdílů mezi třídami i uvnitř tříd, mezi městem a venkovem, mezi národem a národnostmi v socialistické společnosti. V tomto procesu zaujímá prvořadou úlohu nejen zabezpečení jednoty zájmů základních sociálních skupin, tříd a zájmů celé společnosti, ale i jednoty skupinových zájmů různorodých sociálních skupin a zájmů celospolečenských (s. 105).

Neobyčejně cenným příspěvkem pro řešení vztahu vědy a ideologie je stať A. Fleka, na-

zvaná *K některým teoreticko-metodologickým východiskům výzkumu sociální struktury*. V centru Flekova erudovaného rozboru je kritika buržoazních koncepcí výzkumu sociální struktury, zejména v interpretaci funkcionální teorie stratifikace. Autor věnuje této tematice mimořádnou pozornost právě proto, že v nedávné minulosti část našich sociologů nekriticky přejímala základní teoreticko-metodologická východiska funkcionální teorie. Tato východiska pak výrazně ovlivnila empirický výzkum sociální struktury naší socialistické společnosti. A. Flek se v obsáhlé analýze funkcionální teorie stratifikace opírá o známou práci polského sociologa W. W. Wesolowského *Třída, vrstvy a moc*, která vyšla i v českém překladu v r. 1969.

Zvlášť sympatický je Flekův analytický pohled na kategorie, pozice, role, status v systému funkcionální teorie stratifikace. Je zde dokumentována absence historismu této teorie a její slabiny v rovině sociální determinace, v níž se nejvíce projevuje, přesněji řečeno, zastírá nejen její apologetická funkce, ale i ideologický náboj — přestože ho myšlenkoví otcové funkcionální teorie stratifikace, Davis a Moore, popírají.

Funkcionální teorie sociální stratifikace plní v současném třídně rozděleném světě výrazně apologetickou funkci. Její základní teoretická východiska jsou v souladu s nejvýznamnější soudobou globální teorií buržoazie, s teorií industriální společnosti, a v jistém smyslu tvoří její integrální součást. Tak jako všechny „velké“ společenské teorie vyúsťuje v otázku, která sociální třída či vrstva má být nositelem společenského pokroku, nositelem společenského procesu (s. 120).

V marxismu-leninismu je poznávací a hodnotící aspekt v dialektické jednotě. Hodnotící soudy jsou integrální součástí každého skutečně vědeckého poznání. Marxismus-leninismus programově nezastírá, nýbrž zdůrazňuje svou třídní podmíněnost, neboť právě tento aspekt dává vědeckosti větší tvůrčí rozměr. To proto, že třídnost zde straní historicky nepokrokovější třídě — dělnické třídě.

Všichni revizionisté vědomě podvádějí, když pokládají inteligenci za hlavního nositele společenského pokroku.

Absolutizace role inteligence má v podstatě snížit historickou roli dělnické třídy a její avantgardy, komunistické strany. A. Flek na konci své stati podrobuje kritickému rozboru i postavení inteligence v soudobé buržoazní společnosti a podává nové důkazy, proč tato sociální vrstva nemůže být rozhodujícím činitelem, hegemonem sociálního pokroku, jak si to přejí teoretikové funkcionální stratifikace.

Tak jako v každé buržoazní teorii je-li podrobena kritickému zkoumání z teoreticko-metodologických pozic marxismu-leninismu, i ve funkcionální teorii stratifikace se odhalí, že za složitým pojmovým aparátem jsou koneckonců třídní zájmy soudobé buržoazie.

K. Rychtařík ve stati *Dialektická jednotá empirického a teoretického poznání v marxistické sociologii* všestranně zdůvodňuje nezbytnost teoreticko-metodologické fundace empirického výzkumu a přitom podává kritiku tzv. plochého empirismu v sociologii. Zvlášť cenné je zobecnění Marxova, Engelsonova a Leninova přístupu k vědeckému výzkumu a docenění faktů pro teoretické analýzy.

V koncepci klasiků je teoretická činnost založena na předpokladu, že jednotlivé poznané problémy a zjištěné fakty se zkoumají na základě určitých teoretických vědomostí. Teoretická práce nikdy nezačíná z ničeho, není bádáním „nad čistým stolem“. Předpokládá osvojení určitých poznatků a vědomostí, které byly shromážděny dříve, předpokládá spojení nových faktů s existujícími teoretickými poznatky. V této souvislosti cituje autor Leninovy myšlenky, které se vztahují k problematice faktů v oblasti společenských jevů. „Fakty, vezmeme-li je v jejich celku, v jejich souvislosti, nejsou jen »tvrdošíjná«, ale i naprosto dokazatelná věc. Drobné fakty, vytržené bez souvislosti a nepodložené, to je hříčká nebo ještě něco horšího.“ V. I. Lenin žádal přesný a nesporný výběr faktů a odmítal hry a spekulaci s fakty. Trval na správném metodologickém výkladu faktu a respektování konkrétní historických souvislostí, neboť jen tento přístup může zabránit nahodilému výběru faktů a jejich nevědecké interpretaci.

V centru pozornosti Rychtaříkovy analýzy jsou i deformace v sociologii, k nimž mimo jiné došlo právě proto, že byla podceněna teoreticko-metodologická východiska a ideologické momenty ve vědeckém výzkumu. Odtud pak již nebylo daleko k přijetí pozitivismu jako nevědecké metodologie výzkumné činnosti.

Strana jako subjekt společenského poznání se nikdy neobešla a nemůže obejít bez vědeckého poznání skutečnosti. Proto podporuje vědecké instituce a požaduje, aby se prohloubila jejich funkčnost, zejména z hlediska užšího spojení s praxí. Jen informace získané vědeckými metodami, které mají všechny atributy leninských požadavků, mohou přispět k řešení problémů v pohybu socialismu. Takové informace jsou nezbytným předpokladem pro vědecké řízení. V této souvislosti nabývají zvláštního významu ty vědecké výzkumy, které jsou koncipovány na vysoké teoretické a metodologické úrovni.

Buržoazní objektivisté, kteří odmítají hodnotící aspekt a dovolávají se politické neutrality vědy, ve skutečnosti zastírají její třídní politickou angažovanost nebo její eventuální zneužití ve jménu třídních zájmů. Vnášení antikomunistické orientace do všech společenských věd je důkazem, který nemůže popřít žádný kritický uvážlivý myslitel ani v buržoazní společnosti. Mýtus nehodnotící společenské vědy neguje v podstatě třídní a historický aspekt společenských věd a neres-

⁶ Lenin, V. I.: *Statistika a sociologie*. In: *Spisy*, sv. 23. Praha 1959, s. 289.

pektuje konkrétní společenskohistorickou vázanost vědce v daném společenském systému a sepětí sociální role s jeho ostatními rolemi člověka, občana, myslitele, případně politika (s. 228).

*

Sborník *Věda a ideologie* je určen nejen společenskovědní frontě, ale i pracovníkům strany a národní fronty, kteří se zabývají uvedenou problematikou. I když státi sborníku mají různou rovinu obecnosti a různý úhel přístupu, což je dáno odbornou orientací autorů, mají společné to, že jsou v nich tvořivým způsobem rozebrána teoreticko-metodologická východiska a zvláště principy třídnosti a stranickosti.

Jako celek jednoznačně vyúsťují v důraz na nezbytnost prohlubování teoretické a metodologické připravenosti naší vědecké a teoretické fronty. Jsou významným příspěvkem k rozšiřování vědeckého světového názoru, jež organicky patří do velkolepého úsilí o budování socialistické skutečnosti, do úsilí, v němž se formuje typ socialistického člověka. Všude tam, kde nepůsobí socialistická ideologie, se otevírají možnosti pro působení buržoazní revizionistické ideologie. Poučení z minulých let nesmíme již nikdy připustit podcenění marxisticko-leninské teorie. Jakákoli snaha redukovat ideologickou práci na pouhou propagandu politiky nebo na abstraktní vysvětlování marxisticko-leninských pouček je projevem zanedbávání teoretické práce, které se — jak ukazují dějiny strany — škodlivě odráží v praxi. „Podceňování ideologické práce demobilizuje komunisty, ideově je odzbrojuje a vede ke ztrátě perspektiv.“⁷ Jestliže dnes naše strana plně docenňuje ideologickou a teoretickou práci a vybízí společenskovědní frontu k posílení ideologické práce při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti, pak je to nejen důkaz váhy teoretické práce a ideové výchovy, ale i potvrzení, že strana vážně přistupuje k realizaci *Poučení*.

Alexander Fazik

J. N. Gavrilce: Socialno-ekonomičeskoje planirovanije. Sistemy i modeli (Sociálně ekonomické plánování. Systémy a modely)

Moskva, Ekonomika 1974, 175 s.

Recenzovaná kniha je jednou z prvních odborných prací — i ve světovém měřítku — které se zabývají matematickými modely sociálně ekonomického plánování na makroúrovni.¹ Hlavní pozornost je zde věnována

metodologii a analýze systémů a v jejím rámci zkoumání konkrétních sociálně ekonomických procesů a úloh, které se při plánování vyskytují. Autor se přitom zaměřuje na systém plánování v makrosféře, v ojedinělých případech v mezosféře (kapitola 2 — plánování rozvoje oblastních celků); o problémech sociálně ekonomického plánování na mikroúrovni kniha nepojednává. Koncepce teorie systémů umožňuje adekvátně popsat ekonomické i sociální procesy a na základě jejich formalizace navrhnout použití některých matematických metod.

J. N. Gavrilce, vedoucí vědecký pracovník v Centrálním ekonomicko-matematickém institutu Akademie věd SSSR v Moskvě, se již po řadu let zabývá tvorbou a analýzou modelu sociálně ekonomického plánování. Pro toto svoje zaměření má bohaté zázemí: za více než padesátileté období existence SSSR se nahromadily obrovské zkušenosti při sestavování a realizaci národohospodářských plánů. Ty se nyní uplatňují i při rozvoji plánovacích metod v sociální oblasti, například při sociálním plánování rozvoje oblastních celků.² V průběhu času se před sovětskými plánovacími orgány objevovaly nové problémy, související s ohromným rozmachem průmyslové výroby, vyšším stupněm rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů. Při jejich řešení se plně uplatnily i matematické metody, jak je dokumentováno v materiálech XXIV. sjezdu KSSS: „Věda podstatně obohatila teoretický arzenál, neboť vypracovala metody ekonomickomatematického modelování, systémové analýzy aj. Je nutno těchto metod více využívat...“³

Kniha je rozdělena do čtyř kapitol a dodatku, který má výrazně matematický charakter. První kapitola je obecně teoretická a zabývá se metodologickými otázkami *analýzy a modelování systémů*. Autor se zde zabývá tvorbou a zkoumáním matematických modelů z utilitárního hlediska, nezachází do nepotřebných obecností teorie systémů. Jeho přístup je jen jedním z možných a jeho formální definice abstraktního systému je blízká definici abstraktního automatu.⁴ Reálným systémem rozumí množinu vzájemně závislých prvků, která si uchovává svoji celistvost v podmínkách relativní proměnlivosti vnějšího prostředí. Zavádí tato označení:

x ... proměnná stavu systému
 a ... parametr stavu vnějšího prostředí
 X ... n -rozměrný prostor stavů systémů
 A ... m -rozměrný prostor stavů prostředí
 $X(a)$... zobrazení z A do X , vytvářející množinu možných stavů systému

⁷ Zasedání ÚV KSC ve dnech 26.—27. 10. 1972.

¹ Existují další přístupy k modelování na makroúrovni, např.: Aganbegjan, A. G. — Bagrinovskij, K. A. — Grauberg, A. G.: *Sistema modelej narodnochozjajstvennogo planirovanija*. Moskva, Mysl 1972.

² *Metodičeskiye rekomendacii po kompleksnomu planirovaniju socialno-ekonomičeskogo razvitiija gosudarstvennogo administrativnogo rajona*. Leningrad, Leningradskij gosudarstvennyj universitet 1971; Je-

meljaev, V. J. — Rjaščenko, B. R. — Judin, E. P.: *Kompleksnoje planirovanije ekonomičeskogo i socialnogo razvitiija rajona*. Leningrad, Leninizdat 1972. Viz recenzi J. Filáčkové v Sociologickém časopise, č. 4 a 6, 1974.

³ Brežněv, L. I.: *Projevy a stati*. Praha, Svoboda 1973, s. 697.

⁴ Cetlin, M. L.: *Issledovaniya po teorii avtomatov*. Moskva, Nauka 1969.